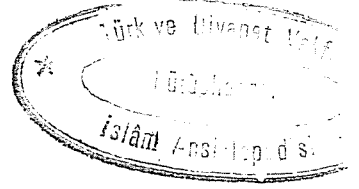

3

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

III

Nesir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

III

İstanbul - 1982

arasında 1688'de Temeşvar'da bulunmuş olan Osman Ağa yoktur. Kreutel bunun da sebebini belirtir: Osman Ağa o tarihte sadece bir sipahi zabıtidir, ancak 1699'da Temeşvar'da beylerbeyinin maiyyetinde tercüman ve kâtiptir. Ali de bu sıralarda Temeşvar'da değildir (s. 16).

Temeşvar hakkında bilgi verenlerin üçüncüsü de 1702 civarında doğmuş olan İbrahim Naimeddin'dir. Onun *Hadikatü's-Şüheda-i Serhadd* adlı eseri Râşid'e dayanır, fakat Temeşvar hakkında kendisi pek çok ilâveler yapmıştır. 1683'te Viyana muhasarasından 1744'e kadarki hudut olaylarını ihtiva eder.

Bartın'lı İbrahim Hamdi de Temeşvar'ı tasvir eden, bu kalenin kaybına «Ah, gitdi Tımışvar elimizden» mısraı ile tarih düşüren bir diğer yazardır.

Yazma hakkında Janos Répiczky (*Uj Magyar Museum*, Pest 1850-51; s. 317 vd. d) tarafından bir tanıtma yazısı yazılmış, muhteviyatı tanıtılmış, iki bölümünün de Macarca tercümesi yayımlanmış ise de, o zamandan beri dikkati çekmemiştir. Kreutel'in tercüme ve açıklamalarını, Karly Teply de Batı kaynakları ile mukayeseler yaparak zenginleştirmiş, böylelikle her iki araştırmacı âlim Osmanlı Tarihçiliği'ne büyük bir hizmette bulunmuşlardır.

Ali'nin eseri muhasara altındaki Temeşvar'da çekilen sıkıntıları, yükselen fiatları, hudut boylarındaki kaleler arasındaki münasebetleri belirttiği için, harp tarihi yanında sosyal ve iktisat tarihi bakımından da son derece önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu güzel kaynak eserin Türkçe metninin de yayımlanması, tarih araştırmacıları kadar dil âlimlerinin de dört gözle gerçekleşmesini bekledikleri bir arzu olsa gerektir. Diğer bir temenni ise, Richard F. Kreutel'in başladığı *Osmanische Geschichtsschreiber* dizisinin, onun kaybı ile, duraklamaması, devam etmesidir. Arkadaşları onun aziz ruhunu ve hatırasını ancak bu şekilde yaşatabileceklerdir.

Nejat Göyünç

Eucharisterion: Essays presented to OMELJAN PRITSAK on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students (Teşekkür-nâme. 60. doğum gününde Omeljan Pritsak'a arkadaşları ve öğrencileri tarafından sunulan makaleler). *Harvard Ukrainian Studies*, III/IV (1979-1980); yayınlayanlar: Ihor Şevčenko ve Frank E. Sysyn, yardımcı: Uliana M. Pasczyk, Ukrainian Research Institute, Harvard University, Massachusetts. iki kısım, XIV+972 sahife.

1964 senesinden beri Amerika Birleşik Devletleri'nde Harvard Üniversitesi'nde bulunan, 1977'den sonra *Harvard Ukrainian Studies*'i yayınlamayan başlayan ve Igor Şevčenko ile birlikte yöneten ünlü Türkologlar ve Doğu-bilimci Prof. Omeljan Pritsak'ın arkadaşları Nisan 1978'de onun için bir Armağan Kitabı (Festschrift) çıkarmağa karar verirler. Aynı yılın Ağustos'unda bir toplantı yapılır. 7 Nisan 1979'da 60. doğum gününde Prof. Pritsak'a Armağan Kitabı'nın kapak sahifesini ve yazı yollayanların listesini ihtiva eden bir *taslak nüshası*

(*mockup copy*) sunulur. 12 Aralık 1980'de ise Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen, üniversitenin bütün mensuplarının, Amerika içinden ve dışından davetlilerin katıldığı büyük bir törende EUCHARISTERION (Teşekkür-nâme) kendisine takdim edilir. Yayıncılardan Ihor Şevçenko'nun önsözünde (I. Kısım, s. XIII-XIV) hem iki buçuk yılda gerçekleştirilen bu güzel teşebbüsün meydana getirilişi sırasında çeşitli şekillerde yardıma bulunanlar belirtilmekte, hem de kitaba neden *Eucharisterion* adı verildiği açıklanmaktadır. Omeljan Pritsak, Eurasya ve Altay kültür ve tarihine olduğu kadar, kendi memleketi Ukrayna tarih ve kültürüne de hizmetten hiç geri kalmadığı için, arkadaşları ve öğrencileri böyle bir Armağan Kitabı'nı hazırlamayı düşünmüşler, ismini de yine bir benzerinden, 1632'de Kiev'de *Collegium Mohylanum*'da çalışmalarının ilk yılını tamamlayan genç adamların Moldavya asıllı Kiev Metropolidi Peter Mohyla'ya, Ukrayna dilinde yazıp sundukları tebrik-nâme (*Eucharisterion*)'den almışlardır. Pritsak da Harvard Üniversitesi'nde Ukrayna Araştırmaları Programını ve Ukrayna Araştırma Enstitüsü'nü kurarak, *Collegium Mohylanum*'un genç ve çağdaş bir benzerini yaratmıştır.

Eucharisterion'da Igor Şevçenko'nun bir önsözü dışında, öğrencilerinden Lubomyr A. Hajda'nın kaleminden Prof. Pritsak'ın kısa bir hayat hikâyesi (Omeljan Pritsak : A Biographical Sketch, s. 1-6) ile kitaplar ve makaleler, yayınlanmamış eserler, kitap tanıtımları ve notlar, seminer ve konferanslara sunulmuş bildiri özetleri, vefat eden ilim adamlarından bazıları hakkında anma yazıları olmak üzere beş gurupta toplanmış, tarih sırasına göre dizilmiş Pritsak'ın 1937-1979 arasında yazdıklarının bir listesi (The Bibliography of Omeljan Pritsak, s. 7-50) yer almaktadır.

Omeljan Pritsak 7 Nisan 1919'da Galıçya'nın Lvov (Ukraynaca Lviv) vilâyetinde Luka kasabasında doğmuştur. Makine mühendisi olan babası Osyp Pritsak, o tarihlerde Ukrayna ordusunda çarpışırken esir düşmüş, öldürülmüş, annesinin hemen bir yaşında iken evlendiği, bir tacir olan üvey babası da yine Ukraynalıların istiklâli için savaşmıştır. Yerleştikleri Ternopil şehri Polonya hudutları içerisinde kaldığından, 1928'de aynı şehrin lisesine (Gymnasium) devam etmiştir. Evde Ukrayna dilini, okulda Lehçe'yi konuşması, Grekçe ve Latince'yi küçük yaşta okulda öğrenmesi, kendisini daha küçük yaşta Ukrayna tarihini ve kültürünü öğrenmeye itmiştir. Lvov Üniversitesi'nde sistemli olarak Orta Asya Tarihi, Sami, İran ve Altay dilleri tahsil etmiş, dünyaca ünlü Doğubilimciler Wladyslaw Kotwicz ve Tadeusz Lewicki'nin öğrencisi olmuştur. Galıçya Eylül 1939'da Rus işgaline uğramış, Pritsak'da 1939/1940'ta öğrenimini tamamlayarak Ukrayna İlimler Akademisi'nin Ukrayna Tarih Enstitüsü'nün yeni kurulan Lvov şubesinde genç ilmi araştırmacı olarak görev almıştır. Kısa bir süre sonra Kiev'e doktora çalışmalarını tamamlamaya davet edilmiş, fakat bir kaç hafta sonra 1940 sonbaharında Kızıldoru'ya katılmıştır. Bir süre Başkır Cumhuriyeti'nde kalması, kendisini ilk defa doğuştan Türkçe konuşan insanlarla karşılaştırmıştır. 1943-1945 arasında Berlin Üniversitesi'nde Richard Hartmann (Arapça), Annemarie von Gabain ve Helmuth Scheel (Türkçe) ile Hans Heinrich Schaeder (Farsça) in öğrencisi olmuştur. Bunlardan bilhassa

aynı zamanda bir Orta Asya uzmanı olan Schaeeder'in Pritsak üzerinde büyük tesiri olmuştur.

Berlin bombardımanları sırasında notlarını ve kütüphânesini kaybeden Pritsak, Almanya'nın mağlubiyetinden sonra, 1946'da Prof. Schaeeder ile Göttingen'e gelmiş, 1948'de «Karachanidischè Studien» adlı tezi ile Türkçe Farsça, İslâm ve Slav araştırmaları alanında pek iyi derece (summa cum laude) ile doktor unvanını almıştır. Üç sene sonra, 1951'de de «Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker» adlı tezi ile doçent olmuş, Göttingen Üniversitesi'nde Altay Dilleri ve Orta Asya Tarihi okutmaya başlamıştır. 1952'de Hamburg Üniversitesi'ne geçmiş, 1957'de orada Profesör olmuştur. 1954'de Cambridge, 1959'da Cracow ve Varşova Üniversitelerinde misafir profesör olarak bulunan Pritsak, 1961'de Seattle'da Washington Üniversitesi'ne Türkoloji profesörü olarak tayin edilmiş, 1964'te de Harvard'a geçmiştir.

Prof. Omeljan Pritsak'ın 60. doğum gününe sunulan *Eucharisterion*'da on iki memleketten 68 bilim adamının makaleleri bulunmaktadır. Bunlardan özellikle Türk Tarihi'ni yakından alakadar edenleri şunlardır :

Louis Bazin, *Antiquité méconnue du titre d'ataman?* (61-70); Alexandre Bennigsen ve Mihnea Berindei, *Astrakhan et la politique des steppes nord pontiques, 1587-1588* (71-91); A.J.E. Bodrogligeti, *The Tribulations of 'Alî's Assassin: A Sixteenth-Century Shiite Poem in Azeri Turkic* by Khiyalî Beg (112-123); Kathleen R.F. Burrell, *A Nineteenth-Century Master of Turkish Literature: Notes on Rezaizade Mahmut Ekrem (1847-1914) and His Literature Course* (124-137); Robert Dankoff, *Three Turkic Verse Cycles Relating to Inner Asian Warfare* (151-165); Yaroslav Dashkevych, *Armenians in the Ukraine at the Time of Hetman Bohdan Xmel'nyc'kyj, 1648-1657* (166-188); Gerhard Doerfer, *Oghusische Lehnwörter im Chaladsch* (189-204); Vladimir Drimba, *Quelques mots comans précisés par leurs gloses allemandes* (205-214); Alan Fisher, *The Ottoman Crimea in the Mid-Seventeenth Century: Some Problems and Preliminary Considerations* (215-226); Barbara Flemming, *Drei türkische Chronisten im osmanischen Kairo* (227-235); Joseph Fletcher, *Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire* (236-251); Tibor Halasi-Kun, *Evlîya Çelebi as Linguist* (376-382); Shiro Hattori, *The Place of Tatar among the Turkic Languages* (383-393); Olexa Horbatsch, *Turksprachige Lehnwörter im Dialekt der Donec'ker (Azow)-Griechen in der Ukraine* (421-444); Halil İnalcık, *The Khan and the Tribal Aristocracy: The Crimean Khanate under Sahib Giray I* (445-466); Gy. Kaldy-Nagy, *The Holy War (Jihâd) in the First Centuries of the Ottoman Empire* (467-473); Edward L. Keenan, *Kazan' - «The Bend»* (484-496); James M. Kelly, *A Closer Look at the Divân al-adab* (497-506); Natalie Kononenko-Moyle, *Homer, Milton and Aşık Veysel: The Legend of the Blind Bard* (520-529); János Pelenski, *The Sack of Kiev of 1482 in Contemporary Muscovite Chronicle Writing* (638-649); Mark Pinson, *From the Danube to the Crimea and Back: The Bulgarian Migration of 1861-1862 in Recent Bulgarian Historiography* (662-674); Annemarie Schimmel, *Some Reflections on Yunus Emre's Tekerleme* (706-711); Engin Sezer, *On Reflexivization in Turkish* (748-759); Denis Sinor, *Samoyed and Ugric Elements in Old Turkic* (768-773); Maria

Eva Subtelny, 'Alî Shîr' Navâ'i: *Bakhsî and Beg* (797-807); Orest Subtelny, The Ukrainian-Crimean Treaty of 1711 (808-817); Gönül Alpay Tekin, Timur Devrine ait iki Türkçe Şiir [Two Turkish Poems of the Timur Period] (850-867); Şinasi Tekin, A Qarahaniid Document of A.D. 1121 (A.H. 515) from Yarkand (868-883); Edward Tryjarski, An Armeno-Kipçak Version of the Lord's Prayer (896-901); Daniel Clarke Waugh, Ioannikii Galiatovs'kyi's Polemics against Islam and Their Muscovite Translations (908-919); Wiktor Weintraub, Renaissance Poland and *Antemurale Christianitatis* (920-930); Zbigniew Wojcik, The Early Period of Pavlo Teterja's Hetmancy in the Right-Bank Ukraine, 1661-1663 (958-972).

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı üzere, dostları Prof. Pritsak'a, kendi çalışma alanı kadar engin ve zengin bir armağan sunmuşlar, *Eucharisterion* ile sanırız, hem kendisinin, hem de ilim âleminin beğenisini kazanmışlardır.

Nejat Göyünç

Heath W. Lowry, *Trabzon şehrinin islâmlaşma ve Türkleşmesi, 1461-1583*, Boğaziçi Üniversitesi yayınları no. 159, İstanbul 1981, XVI-104 sahife, 10 harita, 40 tablo, 2 grafik, 12 resim.

Eser, yazarının 1977 senesinde University of California, Los Angeles te Stanford J. Shaw, Speros Vryonis Jr. ve Andreas Bodrogligeti jürisince doktora tezi olarak kabul edilen *The Ottoman Tahrir Defters as a Source for Urban Demographic History: The Case Study of Trabzon (Ca. 1486-1583)* adlı çalışmasının, yine kendisi ve eşi Demet Hanım tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Haritalar ve resimler Türkçe baskıya eklenmiştir.

Heath W. Lowry, on bir sene önce Speros Vryonis Jr.'un *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley 1971) adlı eserini okuduğu zaman böyle bir çalışma yapmaya karar vermiştir. Çünkü Vryonis Jr.'un bu kıymetli araştırmasındaki en büyük eksiklik XI. yüzyılda Anadolu'daki büyük ölçüde hristiyan olan ve Rumca konuşan halkın, XVI. yüzyılda yine büyük çoğunluğu müslüman ve Türkçe konuşan bir kitleye dönüşümünün ayrıntılı bir vaka etüdünü yapamamış olmasıdır. Yazarımız bu eksikliği bir örnek inceleme ile bir ölçüde gidermeyi düşünmüştür. Bunun için de Trabzon şehrini seçmiş, bu şehre ait Osmanlı tahrir defterlerini, batı dillerindeki ve Türkçe'deki yayınları, Trabzon şer'iyye sicillerini, bir kısım yazmaları kullanmıştır.

Kitabın birinci bölümünde Lowry, Trabzon'un Türkler tarafından fethine ilişkin haberleri ve bunların batıda Fallmerayer, Finlay, Miller, Babinger ve daha birçok müelliflere yansımış şekillerini inceler, bunları eleştirir, Chalcocondyles'te Trabzon fethine ait yanlış bilgileri diğer Bizans ve Türk kaynakları ile karşılaştırır. Sonuç Chalcocondyles'in belirttiği gibi şehir halkı ne tutsak edilmiş, ne de zorla İstanbul'da iskân ettirilmiş aksine, büyük bir kısmı